

3.2 Gramatinių žodžio formų parinkimas ir vartojimas

Taisyklingai vartojant lietuvių kalbą, svarbu tinkamai parinkti kaitomųjų kalbos dalių **giminę, skaičių**, suprasti, kada vartojamos **įvardžiutinės formos**, kaip pasirenkami **laipsniai**, kaip vartojamos veiksmažodžių **nuosakos ir laikai**, kada vartotina **sangražinė forma**.

 1 uždutis. Išnagrinėję pavyzdžius ir jų paaiškinimus, bendradarbiaudami atlikite kalbos vartojimo uždutis. Jums pravers „Kalbos patarimai“ (žr. *Naudingos nuorodos: Kalbos patarimai*).

Ji turi Lietuvos Respublikos **piliečio pasą**. Ji įgijo **bakalauro laipsnį**.
Ji yra Lietuvos Respublikos **pilietė**.
Mūsų klasės seniūnė Rima **Rimaitė**.

Įvardis **keletas** ir kuopiniai skaitvardžiai (priesaga **-etas**) turi tik **vyriškąją giminę**. Mėnesio diena nusakoma vartojant tik **moteriškąją giminę**. **Bevardė giminė** vartojama kalbant apibendrintai.

Du tūkstančiai tretieji metai, dar laukia **Velykos** ir **išleistuvės**. **Dveji, keleri** metai praėjo ir **abejos** žirklės sulūžo. Visų **paauglystė** nelengva. Užpuolė **gripas**. Visi žmonės turi **žmogaus teises**.

Įvardžiutinės formos tinka įvairiuose terminuose, reiškiant išskiriamąją daikto ypatybę, rūšį, pavadinant šventes, istorinius įvykius. **Sangražinė forma vartojama** tarpusavio, į save nukreiptam veiksmui ir savaiminiam veiksmui ar būsenai reikšti: *puošiasi, tvarkosi, kalbasi, pykstasi, atsiranda, pasiėmė, susikrovė*.

Vyriškoji giminė tinka apibendrintai nusakyti pareigas, profesiją, statusą ir pan. **Moteriškoji giminė** tinka moterims pagal pareigas, profesiją, statusą ir pan. pavadinti.

Bendruomenės šventėje dalyvavo **keletas** mano draugų. **Trejetas** giminės moterų turi Marijos vardą. Nežinai, **kelinta** šiandien diena? **Dvylikta**? Už **gera** atsilygink geru.

Daugiskaita vartojama didesniai negu vienas kiekiui žymėti, pavadinti šventes, renginius, susijusius su žmonių grupe. **Su daugiskaitiniais daiktavardžiais** vartojami **dauginiai skaitvardžiai 2–9** ir įvardžiai **keleri (-ios), abeji (-os)**. Kalbant apibendrintai, simboline reikšme (pavadinant šventes), apie neskaičiuojamus dalykus ir pavadinant rūšį, vartojama **vienaskaita**.

Žaliosios arbatos reklama manęs nepaveikė. Tuoj po **Naujųjų Metų** minima **Sausio 13-oji**. **Naujieji amžiai** atnešė naujų išbandymų. Jie ir **kalbasi**, ir **pykstasi**. Aš **įsipareigoju** padėti.

3.2 Gramatinių žodžio formų parinkimas ir vartojimas

Jo balsas darėsi vis **tvirtesnis**, o rankos **stipresnės**. Ši nuotrauka **pati neryškiausia**. Gripas yra **labiausiai paplitusi** liga. Jis **mažiau** kaltas, aš **daugiau**.

Sudėtinė tariamosios nuosakos forma vartojama neįvykusiam praeities veiksmui reikšti.

Tariamoji nuosaka ar **būsimasis laikas** vartojami su **kad** ir **jei** tikslui ir priešasčiai reikšti.

Laipsniuojamą žodį reikia laipsniuoti. Labai, labiau, labiausiai, daugiau, mažiau ir pan. vartojami su nelaipsniuojamais žodžiais arba nusakant mažesnę ypatybės kiekį.

Jis **ne mažiau** pavargęs nei tu. **Nebūčiau patikėjęs**, jei **nebūčiau pamatęs**. Mokausi, kad **mokėčiau**. Jei **suprasime**, tai bus aišku.

Pagal Valstybinę lietuvių kalbos komisiją

1. Įrašykite tinkamą giminės galūnę.

Neseniai ji apgynė filologijos mokslų daktar__ disertaciją. Studijuodama ji įgijo dėstytoj__ kvalifikaciją. Architekt__ Gilė Ažuolaitė šiandien susitikime nedalyvaus. Paskaitą skaitys profesor__ Ažuolas Laukys. Viena iš jo dukterų pasirinko teisinink__ profesiją. Išeivijos veikėja gavo Lietuvos Respublikos pilie__ pasą. Kursai vyks nuo spalio dvylikt__ iki aštuoniolikt__. Kelet__ draugių parvežiau lauktuvių. Į gimtadienį susirinks vos penket__ merginų. Mokiniai reikia vadovėlių, sąsiuvinų, nekalbant apie vis__ kit__. Jis patyrė ir šilt__, ir šalt__.

2. Nuspręskite, kokį skaičių pasirinkti, ir įrašykite praleistas raides. Tinkamai pavartokite skaitvardžius.

Sutartis baigėsi du tūkstan__ dvidešimt penktaisiais metais. Visi žmonės turi vaikyst__, bet ne kiekvienas sulaukia senatv__. Gegužės 15-ąją minima Šeim__ diena, o birželio pirmąją sekmadienį švenčiama Tėv__ diena. Mokytoj__ dieną šį kartą rengsime mes. Kiekvienoje šeimoje švenčiamos krikštin__, išleistuv__, vestuv__. Mindaugo karūnavimo dieną jau įprasta vadinti Mindaugin__. Kadangi valstybė yra pagrindinis žmo__ teisių garantas, ji turi užtikrinti, kad šalyje žmo__ teisės būtų gerbiamos ir saugomos. 3__ metai – ne viena diena. Įsigijau 2__ marškinius. Dalyvausiu 4__ krepšinio rungtynėse, tada 5__ savaites vyks intensyvios treniruotės.

Pagal <https://ekalba.lt/> „Kalbos patarimai“

3. Pavartodami 3 įvardžiuotines formas, 2 laipsniuojamus žodžius, 1 tariamosios nuosakos formą ir 1 sangražinę formą sukurkite žaliosios arbatos reklamą.

3.2 Gramatinių žodžio formų parinkimas ir vartojimas

Jau žinote, kad žodžiai jungiami trimis būdais: **derinant** (*ištikima sesuo*), **valdant** (*sako kalbą*) ir **šliejant** (*labai džiaugiasi*). **Valdymas** yra toks prijungimo būdas, kai pagrindinis žodis pagal savo reikšmę prisijungia tam tikrą priklausomųjų žodžių linksnį arba linksnį su prielinksniu: *domiuosi (kuo?) krepšiniu, valgau (ką?) duoną, džiaugiuosi (kuo?) gera žinia, nerimauju (dėl ko?) dėl tavęs*. **Veiksmazodžiai valdo tam tikrą linksnį arba linksnį su prielinksniu**. Prielinksniai paprastai vartojami su kilmininku, galininku ir įnagininku. Ir kai kurie būdvardžiai reikalauja tam tikro linksnio.

 2 užduotis. Išnagrinėję lentelę, bendradarbiaudami sugalvokite po 2–3 pavyzdžius su kiekvienu linksniu ir pasirinktais prielinksniais.

Prielinksnių reikšmės	Pavyzdžiai
Kilmininkas (ko?)	<i>Anot, ant, arti, aukščiau, be, dėka, dėl(ei), greta, iki, ligi, iš, įkandin, link, netoli, nuo, pasak, pirma, po*, prie, pusiau, šalia, tarp, toliau, už*, viduj, vidury, vietoj, virš, žemiau; anapus, antrapus, abipus, kitapus, šiapus</i>
Galininkas (ką?)	<i>Apie, aplink(ui), apsuk (apsukui), į, įkypai, išilgai, įstrižai, kiaurai, skersai, skradžiai, pagal, palei, pas, paskui, paskum, per, perdėm, po, prieš (priešais), pro, už</i>
Įnagininkas (kuo?)	<i>Po, su, sulig, ties</i>

* Prielinksniai *po* ir *už* išsiskiria iš kitų tuo, kad vartojami su keliais linksniais. *Po* su trimis – kilmininku, galininku ir įnagininku, o *už* su dviem – kilmininku ir galininku.

3.2 Gramatinių žodžio formų parinkimas ir vartojimas

 3 uždutis. Nagrinėdami pastabas ir pavyzdžius, bendradarbiaudami įrašykite tinkamą linksnį.

Jie išvyko į (gastrolės) _____.
Lietuva turtinga (miškai) _____.
Mes ginčijomės dėl (niekai) _____.
Visi siekia (tikslai) _____.
Priėjome prie (išvada) _____.

Neiginio kilmininkas: galininkiniai veiksmažodžiai su neiginiu **ne-** reikalauja kilmininko linksnio: *duoti ranką – neduoti rankos, gelbėti broį – negelbėti brolio; nepamatė ko? nežino ko? nepasiekė ko? nerado ko? netikėti ko?*

Stengiuosi išvengti (klaidos) _____.
Pievoje priskyniau (gėlės) _____.
Nupirk (sviestas) _____ ir (aliejus) _____.

Reikia naudininko!

atstovauti kam?
atsakyti, atsakingas kam?
daryti poveikį, daryti įtaką kam?
dėkoti kam?
skirti dėmesį kam?
skųstis kam? kuo?
gabus kam?
nauda kam?
skirtas kam?

Reikia kilmininko!

daugėti, siekti, vykti, mažėti, teirautis ko?
aukotis, ginčytis dėl ko?
dosnus, -i, gausus, -i, turtingas, -a ko?
gintis nuo ko?
įsigyti, gauti, skolintis, pirkti iš ko?
prieiti ką? prie ko?
prašyti, atsiprašyti, kviesti ką? ko?
mokyti ką? ko?

Jie nežino (kelias) _____.
Nepasiekiau (tikslas) _____,
nes nesupratau (užduotis) _____.
Neradau (kelias) _____ į tavo namus.

Dalies kilmininkas vartojamas objekto neapibrėžtam kiekiui arba jo daliai reikšti: *Parduotuvėje nusipirkau duonos ir pieno* (t. y. ne visą parduotuvėje esantį pieną ir duoną). *Žmonės daro klaidų* (ne visas klaidas, o dalį jų).

Reikia atstovauti (Lietuva) _____.
Bus nauda (tu) _____ ir (artimieji) _____.
Skirk dėmesio (vaikai) _____.
Brolis gabus (muzika) _____.

3.2 Gramatinių žodžio formų parinkimas ir vartojimas

Jau mokėtės, kad pagal rūšį **dalyviai** skirstomi į veikiamuosius ir neveikiamuosius. **Veikiamaisiais dalyviais** reiškama ypatybė, kylanti iš to paties veikėjo veiksmo (*dirbantis žmogus*, t. y. žmogus pats dirba), o **neveikiamaisiais** – iš kito veikėjo veiksmo (*dirbamas darbas*, t. y. darbas, kurį žmogus dirba). **Padalyviai** žymi kito veikėjo atliekamą, savaime vykstantį ar beasmenį veiksma: *Atėjus pavasariui, atbunda gamta*. **Pusdalyviais** reiškiamo veiksmo veikėjas tas pats kaip ir pagrindinio veiksmo, o juo reiškiamas veiksmas vyksta tuo pačiu metu kaip ir pagrindinio veiksmo: *Atlikdamas užduotį prisiminiau, kad tai jau mokiausi*.

 4 uždutis. Skaitydami pastabas ir pavyzdžius, įrašykite tinkamą dalyvį, pusdalyvį ar padalyvį.

Esu (girdėti) _____, kad tai labai įdomi knyga. Jie (sekti) _____ tą pasaką daug kartų. (Pamatė) _____ draugą, labai apsidžiaugiau.

Veikiamasis būtojo kartinio laiko dalyvis (arba būdvardis) vartotinas savaiminei (be poveikio iš šalies) ypatybei reikšti: *sulėtėjusi medžiagų apykaita*. Kai reiškama ypatybė, atsiradusi dėl poveikio iš šalies, reikalingas **neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvis**: *papildytas rašinys*.

(Gaivinti) _____ gėrimai iš tiesų gaivina. Pabudau (skaudėti) _____ galva. (Drėkinti) _____ kremas gerai veikia odą?

Reikia dalyvio!

Dalyviai gali būti vartojami netiesioginėje atpasakojamojoje kalboje, kai mintis yra pakartota: *Jis sakęs, kad tai buvo nelaimingas atsitikimas*. Sudėtiniame sakinyje dalyvis visada vartojamas ankstesniam nei pagrindinis veiksmui reikšti: *Atsisveikinęs su draugais, nuvykau į stotį*.

Esu labai (susijaudinti) _____, todėl negaliu susikaupti. Šis rašinys jau (perskaityti) _____ ir (pataisyti) _____. Apykaita yra (sulėtėti) _____.

Daikto paskirčiai, rūšiai, tipui nusakyti, taip pat terminams, pavadinimams sudaryti vartojamas **neveikiamasis įvardžiutinis esamojo laiko dalyvis** (kartais jį gali keisti daiktavardžio kilmininkas ar būdvardis): *raminamoji arbata, valgomasis kambarys*. Rekomenduojama vartoti **neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvį** daikto požymiui reikšti, kai tas daiktas gali būti dalyvio veiksmo atlikėjas: *Komanda patyrė triuškinamą pralaimėjimą*.

3.2 Gramatinių žodžio formų parinkimas ir vartojimas

(Apibendrinti) _____ galiu teigti, kad ištikimybė ir pareiga yra svarbiausios vertybės. Atsakysiu (nelaukti) _____. (Rašyti) _____ atradau naują žodį.

Reikia padalyvio!

Padalyvis žymi kito veikėjo atliekamą veiksmą arba savaime vykstantį šalutinį veiksmą: *Dirbome lyjant lietui, šviečiant saulei.*

Padalyvis vartojamas **beasmeniuose sakiniuose**: *Apibendrinant galima teigti.*

Reikia pusdalyvio!

Pusdalyvis reiškia aplinkybę, kylančią iš to paties veikėjo šalutinio veiksmo (t. y. yra vienas veikėjas ir du veiksmai, iš kurių vienas pagrindinis, o kitas šalutinis): *eidamas dainavo.*

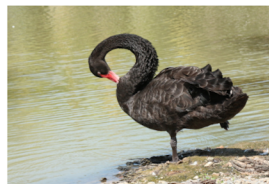
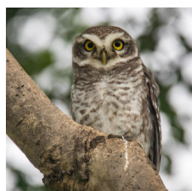
To paties veikėjo veiksmui reikšti asmeniniuose sakiniuose vartojamas **pusdalyvis** arba dalyvis: *apibendrinamas galiu pasakyti.*

(Pūsti) _____ vėjui pakilo dulkių kamuoliai. (Ateiti) _____ pavasariui atgyja gamta. (Apibendrinti) _____ galima pastebėti, kad literatūroje dažna ištikimybės tema.

Pagal Agnę Bielinskienę ir kt. „Lietuvių bendrinė kalba: normos ir vartoseną“

5 užduotis. Atlikite apibendrinamąsias kalbos vartojimo užduotis.

1. Terminai: vartodami įvardžiutinę formą užrašykite arba patys sugalvokite šių pavyzdžių rūšies pavadinimus.

2. Su duotais žodžiais sugalvokite 2–3 sakinius.

sekretorė, filosofijos daktaro laipsnis, Lietuvos Respublikos piliečio pasas, kelinta, visa kita, keletas, šešetas

3.2 Gramatinių žodžio formų parinkimas ir vartojimas

3. Įrašykite tinkamos formos skaitvardį.

Lietuvoje būna 4 _____ rūšių rinkimai: Lietuvos Respublikos Seimo, Prezidento, savivaldybių tarybų-merų bei Europos parlamento. Teisę dalyvauti rinkimuose turi Lietuvos Respublikos piliečiai, kurie rinkimų dieną yra ne jaunesni kaip 18 _____ metų. Rinkimuose nedalyvauja piliečiai, teismo pripažinti neveiksniais. Seimo nariai renkami 4 _____ metams. Eiliniai Seimo rinkimai rengiami Seimo narių įgaliojimų pabaigos metais spalio mėnesio 2 _____ sekmadienį. Respublikos Prezidentas renkamas 5 _____ metams. Respublikos Prezidento eiliniai rinkimai vykdomi paskutinį sekmadienį, likus 2 _____ mėnesiams iki Respublikos Prezidento kadencijos pabaigos. Savivaldybių tarybų nariai renkami 4 _____ metams. Rinkimai į Europos Parlamentą Lietuvos Respublikoje vyksta kas 5 _____ metus visoje Europos Sąjungoje pagal visuotinę rinkimų teisę. Rinkimų datą skelbia Lietuvos Respublikos Seimas ne vėliau kaip likus 6 _____ mėnesiams iki nurodyto laikotarpio sekmadienio.

Pagal www.renkuosilietuva.lt „Rinkimai Lietuvoje“

4. Taisyklingai perskaitykite.

- 2023 m. pavasarį vyks savivaldybių tarybų rinkimai.
- 2024 m. gegužę vyks Respublikos Prezidento rinkimai.
- 2024 m. birželį vyks rinkimai į Europos Parlamentą.

Pagal www.renkuosilietuva.lt „Rinkimai Lietuvoje“

5. Baikite sakinius.

Keisčiausia, bet _____

Juokingiausia, kad _____

Ji aukštesnė _____

Ne mažiau kaip pusė _____

Ne daugiau kaip _____

Net ir ištikimiausioje širdyje _____

Išgirdau netikėtą _____

Esu labiau pavargęs nei _____

Po varžybų jai buvo labiau graudu negu _____

6. Įsivaizduokite, kad draugas nori pasidalyti žinute bendruomenės grupėje. Patarkite, ką reikėtų pataisyti.

Parsiduoda mobilus telefonas. Kad gauti daugiau informacijos, kreiptis pas Tadą. Ar tinka?

3.2 Gramatinių žodžio formų parinkimas ir vartojimas

6 uždutis. Papildykite Vakarės pastraipos sakinius parinkdami tinkamas linksnio formas ir iš veiksmažodžių padarydami tinkamas neasmenuojamąsias veiksmažodžio formas.

Būti (ištikimas) _____ ir jausti pareigą (bendruomenė) _____ svarbu todėl, kad tai yra vertybės, kurios padeda išlikti (žmogus) _____ ir saugo žmonių (santykiai) _____ nuo suirimo. Esu ištikimas, kai neišduodu, kai laisva valia įsipareigoju rūpintis (kitas žmogus) _____. Ryškiausių tokio atsidavimo (pavyzdys) _____ randu Sofoklio tragedijoje „Antigonė“ ir Janinos Degutytės (eilėraštis) _____ „Antigonė“. Pagrindinė Antikos tragedijos veikėja Antigonė yra drąsi asmenybė. Kūrinio pradžioje (vaizduoti) _____ ryžtingas merginos poelgis – ji nepaklūsta karaliaus Kreonto įsakymui, (drausti) _____ laidoti brolių Polineiką. Net (žinoti) _____, kas gresia, vis tiek įgyvendina savo (šventa pareiga) _____. Tai ji daro (jausti) _____ meilę ir ištikimybę (broliis) _____ ir pagarbą (tradicijos) _____. Savo drąsa herojė įrodo tironui Kreontui, kad yra (svarbesnis dalykas) _____ už valdžią ir įsakymus, kurie leidžia išduoti tuos, kuriuos myli. Antigonė prisipažįsta Kreontui (nepaklusti) _____ jo įsakymui, nors ir suvokia, kad bus nubausta. Ji jaučiasi teisi (laikytis) _____ amžino dievų įsakymo, nes įsipareigojimas savo (artimi) _____ ir ištikimybė jai yra kur kas (svarbi) _____ už įstatymus. J. Degutytė eilėraštyje (žodžiai) _____ „tūkstantį kartų grįšiu“ pabrėžia, kad Antigonė yra (pasiryžti) _____ būti atsidavusia, ištikima amžinai ir net po mirties grįžti laidoti brolių. Poetė „ezopine kalba“ kalba apie (pagarba) _____ visiems lietuvių tautos didvyriams, partizanams, tremtiniams, (kovoti) _____ su sovietine valdžia ir žuvusiems, neapraudotiems, (palaidoti) _____ bevardžiuose kapuose. (Rūpintis) _____ brolių palaikais Antigonė įprasmina jų (atminimas) _____ ir liudija sesers ir visų mylinčių (tiesa) _____: „Aš grįšiu, <...> / Kol tironiškos rankos šešėlis žemę slegia ir jūrą.“ Matome ją (drąsi) _____, (pasiaukoti) _____, (pasmerkti) _____, išdidžiai, kaip Prometėjas, (pasitikti) _____ bausmę, bet (nenugalėti) _____. (Apibendrinti) _____ galima teigti, kad (ištikimas) _____ ir (įsipareigoti) _____ reikia būti kiekvienam laisvam žmogui.

Mokinės pastraipa

